วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 พ.ศ.2563 (183-201)

พินิจ “ความตาย” ในฐานะปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม

อภิโชค เกิดผล *

วิทยาลัยสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันที่รับบทความ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2563
วันที่แก้ไขบทความ 30 มีนาคม พ.ศ.2563
วันที่ตอบรับบทความ 31 มีนาคม พ.ศ.2563

บทคัดย่อ

ความตายเป็นหนึ่งในช่วงเวลาสำคัญของมนุษย์ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วความตายนั้นมิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ในทางกายภาพและชีวภาพเท่านั้น แต่ความตายยังถือว่าแสดงตนอยู่ในฐานะของการเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบที่สำคัญแบบหนึ่งอีกด้วย การที่สังคมรับรู้ความหมายของความตายนั้นมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับนับตั้งแต่อารยธรรมแรกเริ่มดั้งเดิมของมนุษย์ จากในยุคโบราณที่การรับรู้ความหมายของความตายนั้นผูกโยงไว้ด้วยศาสนาประจำท้องถิ่น ส่วนในยุคกลางนั้นศาสนาหลัก ๆ ของโลกอันได้แก่ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามซึ่งเข้ามามีบทบาทแทนที่ได้ส่งอิทธิพลกินอาณาบริเวณอย่างกว้างขวาง โดยสามารถยึดกุมความชอบธรรมในการให้คำนิยามความตายแก่สังคมและอารยธรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จวบจนกระทั่งกาลเวลาดำเนินเข้าสู่ยุคเรืองปัญญาหรือยุครู้แจ้ง ได้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมรวมทั้งการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ขึ้น ทำให้วิทยาศาสตร์เข้ามามีบทบาทอย่างมากมายในชีวิตมนุษย์ไม่เว้นแม้กระทั่งบทบาทในแง่ของการให้คำนิยามความหมายของความตาย และได้หักล้างหลักคำสอนในทางศาสนาจนทำให้ความเชื่อซึ่งเคยยึดติดอยู่กับศาสนาเริ่มคลายกำลังลง

จากการศึกษาพลวัตรของนิยามความตายพบว่า นิยามความตายยึดโยงอยู่กับความเชื่ออย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้ในยุคปัจจุบันที่วิทยาศาสตร์ทรงอิทธิพลสูงสุดการให้คำนิยามความตายแบบวิทยาศาสตร์ก็ยังคงตั้งอยู่บนชุดความเชื่อชุดหนึ่งอยู่เช่นเดิม ในแง่นี้เองจึงกล่าวได้ว่า การรับรู้ความหมายความตายของมนุษย์ทุกยุคสมัยนั้นเป็นผลผลิตจากการช่วงชิงอำนาจในการให้คำนิยามและเกิดขึ้นบนเวทีที่มีการปะทะประสานกันของวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ตกผลึกจนเป็นความเชื่อกระแสหลักในสังคม

คำสำคัญ: ความตาย วัฒนธรรม ศาสนา อำนาจ

*ผู้รับผิดชอบบทความ: eehape@gmail.com DOI: 10.14456/tujournal.2020.9

Thammasat Journal, Volume 39. No 1, 2020 (183-201)

Scrutinize "Death" as a Cultural Phenomenon

Apichoke Kerdpon [*]

College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University

Received 23 February 2020

Received in revised 30 March 2020

Accepted 31 March 2020

Abstract

Death is one of the most important moments of human. Death is not just a bio-physical phenomenon, but also a cultural phenomenon. Socials' knowledge about death dynamically changed overtime. In ancient civilization such as Tigris-Euphrates, Niles, and Ancient Greece, definition of death was bonded with vary local religion. In the middle age, main religion of the world, Christian and Islam, influenced the world in large area and took authority of death definition making in large number of socials and civilizations. After the enlightenment era, as a result of scientific revolution and industrial revolution, science was proved that it brings humanity to the dramatically development. Science took the main roll in many aspect and the roll of death definition maker also. Religious doctrine explanation about life and death was weaker because of science. Human life was believed as monism, just physical and no spiritual component at all.

This study found that definition of death is inevitably bonded with beliefs. Even though scientific explanation about death derives from the foundation of a kind of belief. Thus, the definition of death in the sense of human is a bottom-line product of contending for definition by power of a maker's authority, in the form of discourse, which crystallized in discursive field to be a main idea in society.

Keywords: Death, Culture, Religion, Power

[*]**Corresponding author:** eehape@gmail.com **DOI: 10.14456/tujournal.2020.9**

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงความตายและความหมายของความตายแล้ว ย่อมเกิดคำถามและข้อถกเถียงในเชิงปรัชญาเป็นจำนวนมาก อีกทั้งการตั้งคำถามหรือข้อถกเถียงต่าง ๆ เกี่ยวกับความตายนั้นย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องสืบสาวราวเรื่องไปจนถึงคำถามและข้อถกเถียงในเชิงปรัชญาว่าด้วยชีวิตและการเกิดด้วย แต่กระนั้นการหาคำตอบต่อคำถามและข้อถกเถียงเรื่องชีวิตและการเริ่มต้นของชีวิตก็ดูจะยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ เมื่อสืบสาวไปถึงแก่นสารของชีวิตก็ยังคงเกิดคำถามมากมาย การที่ระบบกฎหมายโดยสากลมักจะถือว่าสภาพบุคคลเริ่มต้นขึ้นเมื่อมนุษย์คลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารกและสิ้นสุดลงเมื่อตาย ทำให้การทำแท้งหรือการฆ่าทารกในครรภ์มีความผิดทางอาญาต่างไปจากการฆ่าผู้อื่นก็เป็นเพียงการกำหนดจุดตัดของสภาพบุคคลให้เกิดความชัดเจนในการบ่งชี้ตำแหน่งแห่งที่ของสิทธิของมนุษย์ที่มีตามกฎหมายเท่านั้นหาได้เป็นสิ่งที่กำหนดชี้วัดการกำเนิดขึ้นของชีวิตมนุษย์อย่างจริงแท้แต่อย่างใดไม่ [1] เกี่ยวกับความตายก็เช่นเดียวกัน

คำถามเกี่ยวกับความตายนั้นดูจะสามารถแบ่งแยกออกเป็นสองคำถามใหญ่ ๆ กล่าวคือ ความตายคืออะไร และ จะสามารถบ่งชี้ได้อย่างไรว่าความตายเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งคำถามทั้งสองคำถามก็มีความเชื่อมโยงอยู่กับการมีชีวิตทั้งสิ้น โดยดูเหมือนว่าคำถามแรกจะเป็นคำถามที่ต้องการคำตอบในทางปรัชญา ส่วนคำถามที่สองเป็นคำถามที่ต้องการคำตอบในทางการแพทย์ (Perrett, R. W., 1987) การหาจุดบ่งชี้ของความตายก็ย่อมต้องทำการเชื่อมโยงกับความมีชีวิตที่ได้สิ้นสุดลงไป ในแง่นี้เห็นได้ว่าการรับรู้ความหมายของความตายมิได้มีความเป็นสากลและเป็นที่ยอมรับหรือมีความจริงแท้อย่างสากลโดยไม่ยึดติดกับกาลเวลาและสถานที่ เนื่องจากประเด็นเกี่ยวกับการรับรู้ความหมายของความตายนั้นเป็นเรื่องที่มีความเร้นลับสลับซับซ้อนและดูจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะหาคำตอบที่มีความเด็ดขาดเป็นหนึ่งเดียวเช่นว่านั้นอย่างน้อยที่สุดก็ในปัจจุบันนี้ จึงอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าความตายแม้จะเป็นปรากฏการณ์ในทางชีววิทยาหรือในทางกายภาพดังกล่าวข้างต้น แต่แท้จริงแล้วความตายและภาวะหลังความตายจะยังคงเป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใดสามารถผูกขาดการให้นิยามความหมายในแง่นี้เองความตายจึงไม่ใช่เรื่องที่จะพินิจพิเคราะห์กันแต่เพียงในมุมมองของวิทยาศาสตร์การแพทย์และกฎหมายเท่านั้น แต่ความตายยังเป็นพื้นที่อันเร้นลับที่เปิดให้จินตนาการและความคิดของมนุษย์ได้โลดแล่นไปอย่างไร้ขีดจำกัดอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าคงเป็นสิ่งที่ผิดพลาดอย่างมหันต์ถ้าหากจะคิดว่าวิทยาศาสตร์ กฎหมายและตรรกะจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ตอบคำถามเกี่ยวกับความตายทุกอย่างได้จนสิ้นสงสัย และด้วยเหตุ

---

[1] ในระบบกฎหมายไทยนั้น ตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับสภาพบุคคลปรากฏอยู่ในมาตรา 15 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ส่วนความผิดทางอาญาของการฆ่าผู้อื่นโดยเจตนาตามมาตรา 288 หรือ 289 จะมีโทษทางอาญารุนแรงกว่าความผิดเกี่ยวกับการทำให้แท้งบุตรตามมาตรา 301 – 305 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

ที่ความตายถือเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากิจกรรมของมนุษย์ในรูปแบบและช่วงเวลาอื่น วัฒนธรรมจึงเข้ามามีบทบาทอย่างยิ่งต่อการมีส่วนร่วมในการให้ความหมายของความตายทั้งในรูปแบบของแนวคิด ความเชื่อ รวมทั้งพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่อง ในแง่นี้หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ความตายนั้นนอกจากจะเป็นปรากฏการณ์ในทางชีววิทยาหรือปรากฏการณ์ในทางกายภาพแล้วยังเป็นเวทีรูปแบบหนึ่งซึ่งเปิดทางให้วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละความเชื่อได้สำแดงตนออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกันไป หรือหากกล่าวได้ในอีกแง่หนึ่งคือ ความตายนั้นนอกจากจะมีฐานะเป็น*ปรากฏการณ์ทางกายภาพ*แล้ว ความตายยังถือเป็น *"ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม"* รูปแบบหนึ่งซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันอีกด้วย การศึกษาภายใต้บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการทำความเข้าใจความตายของมนุษย์ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ในทางวัฒนธรรมว่าสังคม วัฒนธรรม รวมถึงความเชื่อส่งผลต่อการรับรู้และการให้นิยามความหมายของความตายของมนุษย์ในรูปแบบใดและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามห้วงประวัติศาสตร์อย่างไร

พลวัตของนิยามความตายในเวทีทางวัฒนธรรม

คติศาสนาดั้งเดิมในอารยธรรมบุพกาล

ในวัฒนธรรมของอารยธรรมเมโสโปเตเมียนั้นมีปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความเชื่อและการรับรู้ความหมายของความตายอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำนานกิลกาเมช (The Gilgamesh Epic) บางครั้งก็เรียกว่า Bilgamesh เมื่อมนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงและกลายสภาพเป็นวิญญาณหรือไมทู (Mitu) แล้ว จะต้องเดินทางข้ามทุ่งหญ้าที่เต็มไปด้วยปีศาจ จากนั้นต้องข้ามแม่น้ำคูเบอร์ (Khuber) และเมื่อข้ามฝั่งไปแล้วจะต้องได้รับการอนุญาตให้เข้าไปในโลกหลังความตายที่เป็นที่อยู่ของไมทูทั้งหลาย นอกจากนี้ในดินแดนดังกล่าวยังมีสายน้ำอีกสายหนึ่งชื่อว่าแอปสุ (Apsu) ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นเส้นทางให้เด็กทารกกลับไปเกิดยังดินแดนมนุษย์อีกทั้งยังเป็นเส้นทางให้ไมทูทั้งหลายได้กลับไปยังดินแดนมนุษย์ในวันที่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่จัดพิธีกรรมเซ่นไหว้แก่ตน คติความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายเช่นนี้จึงส่งผลต่อวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับพิธีศพของชาวเมโสโปเตเมียเป็นอย่างยิ่ง เพราะการกระทำต่าง ๆ ในทางประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้ที่ล่วงลับนั้นส่งผลต่อความเป็นอยู่ของผู้ตายอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ความเชื่อในเรื่องการเซ่นไหว้ด้วยของสักการะต่าง ๆ หรือพิธีคิสปู (Kispu) นั้น มีความใกล้เคียงกับแนวคิดเรื่องญาติของผู้ต้องขังในเรือนจำ (Segal, A. F, 2004) โดยชีวิตหลังความตายก็ไม่ต่างกับการถูกจองจำอยู่ในดินแดนหลังความตาย ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เปรียบเสมือนญาติของผู้ถูกจองจำซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องนำสิ่งของเครื่องใช้และอาหารไปให้เป็นครั้งคราว การที่ญาติซึ่งยังมีชีวิตอยู่ไม่นำพาเอาใจใส่ต่อพิธีเซ่นสักการะคิสปูนี้ หรือไม่มีการจัดพิธีศพหรือจัดอย่างไม่ถูกต้องจะมีผลให้ไมทูนั้นกลายสภาพเป็น

วิญญาณชั่วร้ายอีเทมมู (etemmu) และอาจจะทำการหลบหนีออกมาจากดินแดนหลังความตาย และกลายเป็นวิญญาณชั่วร้ายที่จะทำอันตรายหรือนำสิ่งร้ายมาให้

อารยธรรมอียิปต์หรืออารยธรรมแถบลุ่มน้ำไนล์ก็เป็นอารยธรรมที่สำคัญและมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดอารยธรรมหนึ่งในยุคหินใหม่ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกัน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นการบ่งชี้ถึงวัฒนธรรมความเชื่อที่อารยธรรมนี้ได้ให้การรับรู้ความหมายของความตายว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เป็นที่ทราบกันอย่างดีในวงกว้างว่าปีระมิดเป็นถาวรวัตถุซึ่งจัดสร้างเพื่อใช้เป็นหลุมฝังพระศพของฟาโรห์หรือกษัตริย์ในอดีตของอารยธรรมนี้โดยผู้ที่ถูกเชื่อว่าเป็นผู้คิดค้นออกแบบสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้คืออิมโฮเทป (Imhotep) (Perrett, R. W, 1987) ผู้ซึ่งเป็นทั้งสถาปนิกและแพทย์หลวงของกษัตริย์โจเซอร์ (King Djoser) บ้างก็เรียกว่า Djerser หรือ Zoser นอกจากปีระมิดแล้วอารยธรรมอียิปต์ยังมีโบราณวัตถุซึ่งมีชื่อเสียงและมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันนั่นก็คือมัมมีซึ่งเป็นซากร่างกายของกษัตริย์ผู้ล่วงลับของอารยธรรมอียิปต์ที่ถูกทำให้ไม่เน่าเปื่อยโดยกระบวนการทางเคมีที่ค้นพบโดยภูมิปัญญาโบราณตามธรรมชาติและรักษามัมมีหรือซากศพของกษัตริย์ไว้ภายในปีระมิดอีกทอดหนึ่ง คำว่ามัมมี (Mummy) เป็นคำศัพท์ที่มีรากฐานในทางนิรุกติศาสตร์มาจากภาษาอาหรับโบราณซึ่งแปลว่าน้ำมันดินหรือยางมะตอย (bitumen) ซึ่งมีที่มาจากการพบเจอซากสังขารพระศพของฟาโรห์ที่อยู่ภายในปีระมิด เมื่อแก้ผ้าห่อศพออกแล้วจะพบว่าซากนั้นมีสีดำคล้ำจากน้ำมันดินหรือยางมะตอยซึ่งเป็นส่วนผสมทางเคมีที่สำคัญที่ใช้ในการรักษาซากศพไว้ไม่ให้มีการเน่าเปื่อยตามกระบวนการธรรมชาติ แต่จะทำให้ซากศพดังกล่าวย่อยสลายเน่าเปื่อยเพียงจากเนื้อเยื่อภายในโดยจะยังคงสภาพของกระดูกและผิวหนังเอาไว้ หลักฐานจารึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับความตายของอารยธรรมอียิปต์ยังถูกค้นพบผ่านการหลงเหลืออยู่ของอักษรภาพเฮียโรกลิฟส์ (Hieroglyphs) ซึ่งมักจะถูกเขียนหรือสลักลายไว้ภายในปีระมิด หลุมศพ ศาสนสถาน หรือเสาหินซึ่งอยู่ภายในบ้านโบราณที่มีขนาดใหญ่ในความหมายของการเป็นบทสวดให้ผู้ตายได้มีชีวิตที่เป็นอมตะหลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว โดยอักขระเฮียโรกลิฟส์ที่เกี่ยวโยงกับวัฒนธรรมเกี่ยวกับความตายคือคำว่าอัคฮ์ (Akh) ซึ่งถูกใช้เป็นตัวแทนบุคคลซึ่งดำรงอยู่ในชีวิตหลังความตายและคำว่ามุท (Mut) ซึ่งมีความหมายถึงซากศพนอกจากปรากฏในภาษาอียิปต์แล้วยังพบในภาษาอาหรับและภาษาฮีบรูในความหมายที่แปลว่าความตายหรือซากศพด้วยเช่นกัน โดยหลังจากที่บุคคลได้สิ้นชีวิตลงและผ่านพิธีกรรมเพื่อเก็บรักษาสภาพซากศพแล้วบุคคลนั้นจะถูกเรียกว่าอัคฮ์แทนที่มุท ซึ่งอักษรอัคฮ์นี้ยังมีความหมายถึงแสงสว่างหรือรัศมีอันเป็นการผูกโยงชีวิตหลังความตายไว้กับภาพลักษณ์ของดวงอาทิตย์ซึ่งมีนัยของความสว่างไสวของชีวิตหลังความตายซึ่งไม่ใช่จุดจบของมนุษย์ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในทางกายภาพ ส่วนสภาวะหลังความตายในวัฒนธรรมความเชื่ออียิปต์โบราณมีนัยถึงการเดินทางหลังความตายโดยความช่วยเหลือของฝีพายหรือคนเรือและคนรับใช้ ผ่านท้องทุ่งดอกอ้อและเครื่องเซ่นสักการะ

ทะเลสาบหมาใน (lake of the jackal) รวมทั้งผ่านสายน้ำที่คดเคี้ยว (Segal, A. F, 2004, pp.40-41) เพื่อนำพาไปสู่ชีวิตหลังความตายซึ่งเป็นอีกชีวิตหนึ่ง วัฒนธรรมของอารยธรรมอียิปต์เกี่ยวกับการรับรู้ความหมายและพิธีกรรมเรื่องความตายมิได้จำกัดวงอยู่แต่เพียงฟาโรห์เท่านั้น แต่ยังพบเห็นร่องรอยทางวัฒนธรรมในสังคมระดับอื่น ๆ ด้วย ดังจะพบเห็นได้จากพิธีกรรมการรักษาสภาพศพเป็นมัมมีในบุคคลอื่น ๆ ที่มิใช่ฟาโรห์ แต่อย่างไรก็ดีกรรมวิธีในการจัดทำมัมมีนั้นมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง มัมมีที่ไม่ใช่ซากศพของกษัตริย์ภายในปิระมิดจึงพบเห็นได้แต่เพียงเฉพาะชนชั้นสูงในสังคมเป็นส่วนใหญ่

ในอารยธรรมกรีกโบราณตอนต้นนั้นมีความเชื่อเรื่องชีวิตและโลกหลังความตาย โดยเชื่อว่าเมื่อมนุษย์ได้ตายลง จะเหลือแต่เพียงสภาพของวิญญาณหรือที่ในภาษากรีกเรียกว่าไซโค (Psycho) อันเป็นรากที่มาทางนิรุกติศาสตร์ของความหมายเรื่องจิตใจหรือจิตวิญญาณในยุคปัจจุบัน โดยดวงวิญญาณของมนุษย์นั้นจะต้องเดินทางไปยังอาณาจักรใต้พิภพซึ่งเป็นอาณาจักรแห่งความตายที่ถูกปกครองโดยเทพกรีกองค์หนึ่งชื่อว่าเฮเดส (Hades) บ้างก็เรียก Pluto หรือ Radamanthys วัฒนธรรมกรีกโบราณในตอนต้นเชื่อว่าเมื่อชีวิตหลังความตายของมนุษย์ในระหว่างที่เดินทางไปยังอาณาจักรของเฮเดสนั้นจะต้องพบเจอกับอุปสรรคต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็น เซอร์เบอรุส (Cerberus) สุนัขสามหัวที่ดุร้ายซึ่งคอยเฝ้ารักษาทางมิให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องผ่านทางไปได้ ทั้งยังต้องล่องเรือผ่านแม้น้ำสติกส์ (Styx) เพื่อที่จะไปยังจุดหมายสุดท้าย โดยวัฒนธรรมกรีกโบราณในตอนต้นมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณทุกดวงของมนุษย์ที่เสียชีวิตลงจะต้องเดินทางไปยังจุดหมายเดียวกันทั้งหมดคืออาณาจักรเฮเดส ดังนั้นในพิธีกรรมเกี่ยวกับการฌาปนกิจของวัฒนธรรมกรีกโบราณจึงมีความนิยมใส่เหรียญเงินชนิดหนึ่งเรียกว่าเหรียญโอบอลส์ (obols) (Segal, A. F, 2004, p.172) เพื่อมุ่งหวังให้ผู้ที่สิ้นชีพลงไปสามารถนำเหรียญดังกล่าวนี้ไปใช้จ่ายแก่คนพายเรือในแม่น้ำสติกส์ทำให้สามารถไปถึงจุดมุ่งหมายได้ อย่างไรก็ดีแม้ในอารยธรรมกรีกโบราณจะมีวัฒนธรรมที่มีการให้ความหมายและมุมมองต่อความตายผูกโยงไปกับเทพเจ้ารวมทั้งศาสนาประจำท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าในอารยธรรมกรีกต่อเนื่องมาจนอารยธรรมโรมัน (Greco-Roman civilization) หรือที่เรียกกันว่ายุคสมัยเฮเลนนิส (Hellenistic Period) อารยธรรมและวัฒนธรรมกรีกได้รับการยอมรับในแวดวงวิชาการทุกแขนงว่ามีอิทธิพลอย่างสูงในการพัฒนาตัวของภูมิปัญญาทั้งในแง่ปรัชญา ศิลปะ วัฒนธรรม รวมทั้งวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุที่อารยธรรมกรีก-โรมันได้ก่อกำเนิดนักปรัชญาผู้ซึ่งเป็นผู้นำทางความคิดในแขนงต่าง ๆ เป็นจำนวนมากเช่นนี้ทำให้แม้ในประเด็นของการรับรู้ความหมายของความตายในวัฒนธรรมกรีกก็มีความเชื่อมโยงกับแนวความคิดของเหล่านักปรัชญาที่สำคัญในยุคสมัยนั้นอย่างแยกไม่ออกอีกด้วย

เอพิคิวรัส (Epicurus) นักปรัชญากรีกต้นแบบแนวความคิดแบบเอพิคิวเรียน (Epicurean) ซึ่งเชื่อในการแสวงหาความพึงพอใจในชีวิตเป็นสิ่งที่สำคัญและควรกระทำที่สุดซึ่งชีวิต

ที่จะหาความสุขความพึงพอใจได้นั้นย่อมต้องเป็นชีวิตที่เป็นอิสระเสรีจากความหวาดกลัว (ataraxia) และปราศจากความเจ็บปวด (aponia) ได้มีวาทะเกี่ยวกับความตายที่มีความสำคัญและมีชื่อเสียงมากที่สุดได้กล่าวเอาไว้ว่า *"ความตายในฐานะความชั่วร้ายที่น่าหวาดกลัวที่สุดไม่ได้มีความหมายต่อเราใด ๆ เลย เนื่องด้วยในเวลาที่เรายังมีชีวิตอยู่ความตายก็ไม่ปรากฏ แต่เมื่อความตายปรากฏขึ้นแล้วเมื่อนั้นเราก็ไม่มีการดำรงอยู่แต่อย่างใด มัน (ความตาย) ไม่มีความหมายสำหรับทั้งผู้ที่มีชีวิตอยู่หรือผู้ที่ตายลงแล้ว เพราะสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตความตายย่อมไม่ดำรงอยู่ สำหรับผู้ที่ตายลงแล้วพวกเขาก็ย่อมไม่มีการดำรงอยู่เช่นกัน "* [2] ในขณะที่เพลโต (Plato) มีทรรศนะที่ต่างออกไปโดยกล่าวถึงความหมายของความตายเอาไว้อย่างอ้างอิงกับเรื่องทฤษฎีโลกแห่งแบบ (World of form/World of idea) ว่ามนุษย์นั้นสามารถมีญาณทัศนะบางอย่างที่มีติดตัวมาแต่กำเนิดโดยไม่ได้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และญาณทัศนะดังกล่าวเป็นไปในรูปแบบและทิศทางเดียวกันอันเป็นสัญชาตญาณต่าง ๆ ของมนุษย์ที่มีขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้และเชื่อว่ามีติดตัวมาเองตั้งแต่กำเนิด ในแง่นี้เองเพลโตจึงอธิบายว่า ญาณทัศนะเช่นนี้เรียกว่า อัชฌัตติกญาณ (intuition) (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2557) เป็นญาณทัศนะที่มีได้ก็เนื่องมาจากว่าเมื่อมนุษย์สิ้นชีวิตลงวิญญาณของมนุษย์นั้นจะไม่ดับสูญไปไหนและดำรงอยู่อย่างเป็นเนื้อเดียวกับโลกแห่งแบบ วิญญาณของมนุษย์จึงเป็นวิญญาณอมตะ (immortal soul) การที่ชีวิตมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นก็เนื่องจากว่าวิญญาณอมตะของตนกลับมาเกิดใหม่อีกครั้งประกอบกันเข้ากับส่วนร่างกายมนุษย์ซึ่งจัดอยู่ส่วนหนึ่งของโลกแห่งผัสสะ

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ในสังคมของวัฒนธรรมยุคบุพกาลก็ต่างยึดโยงการรับรู้ความหมายและให้คำนิยามความตายโดยอ้างอิงถึงความเชื่อในรูปแบบของคติตามศาสนาท้องถิ่นที่มีมุมมองต่อความตายแตกต่างกันไปตามแต่ละอารยธรรม แม้แต่ในอารยธรรมกรีกที่เป็นที่รู้จักกันดีในแง่ของการเกิดขึ้นของนักปรัชญาคนสำคัญของโลกยุคอดีตและนักปรัชญาเหล่านั้นต่างก็ให้การนิยามความหมายของความตายในหลากหลายรูปแบบซึ่งบางรูปแบบอาจจะคล้ายคลึงและไปกันได้กับคติความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นหรืออาจจะให้การนิยามความหมายของความตายในรูปแบบที่แตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิงจากคติความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น แต่หากพิเคราะห์อย่างแท้จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ความหมายของความตายตามคติดั้งเดิมของแต่ละท้องถิ่นหรือแนวคิดตามแนวคิดนักปรัชญาต่าง ๆ ที่ดูจะมิใช่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาท้องถิ่นก็ตาม จะอย่างไรการรับรู้ความหมายของความตายต่างก็ยังยึดโยงกับชุดความเชื่อไม่ชุดใดก็ชุดหนึ่งเสมอมา ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่าความคิดทางปรัชญายุคเฮลเลนนิสที่มีอิทธิพลต่ออารยธรรมกรีกโรมันในยุคสมัยหนึ่งนั้นก็มี

---

[2] The most terrifying of evils, death, is nothing to us, since when we exist, death is not present. But when death is present, then we do not exist. It is nothing, then, either to the liver or to the death, since concerning the former it does not exist, and concerning the latter, they no longer exist.

ลักษณะไม่ต่างอะไรกับศาสนาหรือคติความเชื่อทางสังคมในรูปแบบหนึ่งที่จะประกอบสร้างให้เกิดเป็นเวทีทางวัฒนธรรมให้ความตายได้สำแดงบทบาทนั่นเอง

อิทธิพลของศาสนาหลักในยุคกลาง

หลังจากช่วงเวลาดำเนินมาจนถึงสิ้นยุคที่ภูมิปัญญากรีก – โรมันเรืองอำนาจ อาณาจักรหรือสังคมต่าง ๆ ของมนุษยชาติต่างก็มีวิวัฒน์และเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ แต่อย่างไรก็ดีก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เช่นกันว่าวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละส่วนของมนุษยชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งบนพื้นที่ส่วนใหญ่ที่มีความสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์โลกอย่างพื้นทวีปยูเรเชียรวมทั้งแอฟริกาบางส่วนกลับได้รับอิทธิพลหรือแม้กระทั่งถูกครอบงำโดยศาสนาหลักเพียงไม่กี่ศาสนา แม้ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่มาอย่างช้านานก่อนศาสนาอื่น ๆ โดยถือกำเนิดในยุคก่อนหรือในเวลาใกล้เคียงกันกับที่อิทธิพลทางวัฒนธรรมของกรีกและโรมันจะเกิดขึ้น แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าทั้งสองศาสนาดังกล่าวทรงอิทธิพลจำกัดอยู่เพียงในแถบดินแดนเอเชียใต้หรือในกรณีของศาสนาพุทธอาจจะขยายวงกว้างออกไปก็เพียงในทางตะวันออกซึ่งก็คือพื้นที่ของเอเชียตะวันออกหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น แต่ในทวีปยุโรปและเอเชียกลางซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยสากลว่าเป็นพื้นที่สำคัญของประวัติศาสตร์หน้าหลักของมนุษยชาติและอาจถือได้ว่าเป็นต้นธารของจุดกำเนิดทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของโลกนั้นทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูไม่สามารถแผ่ขยายได้อย่างทรงอิทธิพลและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางได้

บันทึกและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏแสดงอย่างชัดเจนว่าในช่วงรอยต่อก่อนที่อิทธิพลของวัฒนธรรมกรีกและโรมันจะสิ้นสุดลงนั้น ดินแดนที่เดิมที่เป็นถิ่นอาศัยของสังคมที่มีลักษณะวัฒนธรรมแบบอินโดยูโรเปียน (Indo-european) กลับได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากวัฒนธรรมของชาวเซไมต์หรือที่เรียกกันว่าวัฒนธรรมแบบเซมิติค (Semitic) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนับถือศาสนาแบบเซมิติค ทำให้จากเดิมสังคมอินโดยูโรเปียนเป็นสังคมที่นับถือศาสนาแบบพหุเทวนิยมกลับแปรเปลี่ยนเป็นการนับถือศาสนาในรูปแบบของเอกเทวนิยมจำนวนทั้งสิ้น 3 ศาสนาได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนายูดาห์[3] ซึ่งทั้งสามศาสนาแม้จะถือกำเนิดขึ้นในคนละลำดับเวลากันแต่ก็ถูกเชื่อกันว่าศาสนาทั้งสามนี้มีความคล้ายคลึงกันหรือแม้กระทั่งมีความเชื่อว่าทั้งสามศาสนาดังกล่าวมีรากฐานทางปรัชญาความคิดและความเชื่อที่

[3] บ้างก็เรียกว่า ศาสนายูดาย (Judaism) โดยคำใช้ที่ถูกต้องอย่างเป็นทางการในภาษาไทยนั้นยังไม่ถูกกำหนดไว้โดยราชบัณฑิตยสถาน

คล้ายคลึงกันมาก [4] จนน่าเชื่อได้ว่าเกิดมาจากจุดกำเนิดเริ่มต้นเดียวกัน [5] (Segal, A. F, 2004, pp.506,512)

ศาสนาคริสต์ถือกำเนิดมาก่อนศาสนาอิสลามราว ๆ 600 – 700 ปี มีความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดและเชื่อว่าโลกมีจุดเริ่มต้นโดยถูกสร้างขึ้นจากความว่างเปล่าโดยพระเจ้า (creation ex nihilo) อันเป็นแนวทางหลักของนักบุญโทมัส อไควนัส (Thomas Aquinas) ซึ่งก็ดูจะคล้อยตามกันกับแนวคิดเรื่องการกำเนิดของระบบสุริยจักรวาลหรือบิ๊กแบง (big bang) [6] (วรยุทธ ศรีวรกุล, 2549) มนุษย์ก็เป็นเช่นเดียวกันกับโลกและธรรมชาติ กล่าวคือมนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตซึ่งมีต้นเค้ามาจากภาพพระฉายาของพระเจ้าหรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นสิ่งที่พระเจ้าประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้น แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลมาจากคำอธิบายเรื่องอนุตรจิต (nous) ของอริสโตเติลซึ่งปรัชญาและความรู้ของเขามีอิทธิพลต่อยุโรปในยุคต่อมาเป็นอย่างยิ่ง โดยเชื่อว่ามนุษย์นั้นเกิดมาเหมือนกับแผ่นกระดานที่ว่างเปล่า (tabula rasa) กล่าวคือไม่มีสิ่งใดอยู่ในจิตใจ แต่มนุษย์สามารถมีเหตุผลจำได้ หมายรู้ด้วยเหตุที่มนุษย์มีอนุตรจิตเช่นว่านี้ เมื่อมนุษย์ตายลงอนุตรจิตจะไม่ตายไปกับร่างกายของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เอง อนุตรจิตของมนุษย์จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นการง่ายที่จะนำแนวความคิดเรื่องอนุตรจิตของอริสโตเติลนี้มาอธิบายความมีอยู่ของพระเจ้ารวมทั้งการกำเนิดขึ้นของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ตายลงชีวิตฝ่ายจิตของมนุษย์หรืออีกนัยหนึ่งก็คือวิญญาณจะต้องไปในที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน 3 แห่งดังต่อไปนี้คือ สวรรค์ นรก หรือไฟชำระ (purgatory) หากเป็นศาสนิกผู้ปฏิบัติดีไร้บาปติดตัวย่อมเดินทางไปสวรรค์ หากมีบาปติดตัวเพียงเล็กน้อยจะต้องเข้าสู่ไฟชำระเพื่อชำระล้างบาปจนหมดสิ้นจึงจะไปสวรรค์ แต่ในคนที่มีบาปหนักก็จะไปยังนรก แต่อย่างไรก็ดีเมื่อถึงวันสุดท้ายของโลกหรือวันสิ้นโลก ชีวิตฝ่ายจิตจะต้องกลับไปรวมกับชีวิตฝ่ายร่างกายและคืนชีพขึ้นใหม่ (resurrection) เพื่อรอรับการพิพากษาจากพระเจ้าโดยได้กล่าวถึงในพระคัมภีร์ว่า *“บรรดาผู้ที่ได้ประพฤติดีก็ฟื้นขึ้นสู่ชีวิต บรรดาผู้ที่ได้ประพฤติชั่วก็จะฟื้นขึ้นสู่การพิพากษาโทษทัณฑ์”* [7]

---

[4] คัมภีร์พันธะสัญญาเดิม (old testament) ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหากล่าวถึงชาวยิวหรืออิสราเอลเดิมรวมทั้งคัมภีร์ทานัค (Tanakh) ในศาสนายูดาห์ซึ่งมีเนื้อหาอย่างเดียวกันถูกจารึกด้วยภาษาฮีบรูซึ่งเป็นภาษาแขนงเซมิติค และพระคัมภีร์พันธะสัญญาใหม่ (new Testament) ของศาสนาคริสต์ เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน ส่วนคัมภีร์อัลกุรอาน (Al’ Quran) เป็นคัมภีร์ที่ถูกจารึกขึ้นในภาษาคลาสสิคอารบิคซึ่งเป็นภาษาในแขนงเซมิติคโดยตรง และทั้งสามศาสนาก็มีการกล่าวถึงวิวรณ์ของพระศาสดาที่ได้รับจากพระเจ้าในทำนองเดียวกัน

[5] แนวคิดที่นี้เรียกว่า Hagarism เป็นแนวคิดที่เกิดจากการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบระหว่างศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยเทียบเคียงจากเนื้อหาในพระคัมภีร์และมีความเห็นว่าศาสนาทั้งสามเป็นศาสนาที่มีรากกำเนิดมาจากจุดเดียวกัน

[6] แม้จะมีบางแนวคิดทางปรัชญาในชั้นหลังเชื่อว่า โลกมีอยู่ดำรงอยู่แล้วพร้อมกับพระเจ้า ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า

[7] ยอห์น 5:29

ในส่วนของวัฒนธรรมต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามแม้จะมีความแตกต่างกันไปจากศาสนาคริสต์เนื่องจากหลักเกณฑ์และข้อปฏิบัติระหว่างศาสนาทั้งสองมีความแตกต่างกันอยู่ แต่ในแง่ของอภิปรัชญาว่าด้วยการถือกำเนิดและชีวิตของมนุษย์ของทั้งสองศาสนากลับมีความคล้ายคลึงกันอยู่เป็นอย่างมากส่งผลให้การรับรู้ความหมายของความตายในวัฒนธรรมศาสนาอิสลามมีความใกล้เคียงคล้ายคลึงในหลักการกับศาสนาคริสต์เป็นอย่างมากเป็นเงาตามตัว โดยศาสนาอิสลามนั้นเป็นศาสนาแบบเอกเทวนิยมเช่นเดียวกันกับศาสนาคริสต์ จึงเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมถือกำเนิดจากศูนย์รวมเดียวกันโดยอำนาจเร้นลับที่สร้างจักรวาลและกำหนดระเบียบต่าง ๆ โดยพระเจ้าอัลลอฮ์ตะอาลา พระเจ้าองค์เดียวได้รับการนับถือสูงสุดและเชื่อว่าพระองค์ทรงให้มนุษย์มีชีวิตรวมทั้งทรงให้จบชีวิตด้วยเดชานุภาพเหนือทุกสิ่ง (ปรานี ฬาพานิข, 2549) และเมื่อมนุษย์จบชีวิตลงจะถือเป็นช่วงเวลาที่เรียกว่า บาร์ซัค (Barzakh) ซึ่งมีรากทางความหมายมาจากภาษาเปอร์เซียที่ว่า Farsakh ที่แปลว่า การแยกจาก หรือ ฉนวนทางกายภาพ ซึ่งมีนัยหมายถึงการแยกจากหรือฉนวนทางกายภาพที่กั้นระหว่างคนที่ยังมีชีวิตและคนที่สิ้นชีวิตลงแล้วไม่ให้สามารถเชื่อมต่อถึงกันได้อีก โดยจะมียมทูต 2 ตนชื่อนาคีร์ (Nakir) และมุงคาร์ (Munkar) ผู้รับผิดชอบในการลงโทษคนที่สั่งสมบาปไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ในขณะเดียวกันผู้ที่ทำความดียึดมั่นในพระเจ้าก็จะได้รับผลแห่งการทำดีในช่วงบาร์ซัคเช่นกันโดยการถูกส่งไปที่สวรรค์เช่นเดียวกับศาสดานบีมูฮัมหมัดในครั้งที่สิ้นชีวิตลงก็มีความเชื่อเรื่องมีราจ (Mi'raj) หรือการเดินทางยามราตรีของมูฮัมหมัดไปยังดินแดนสรวงสวรรค์ (Segal, A. F,2004, pp.517-519) แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามวิญญาณทุกดวงไม่ว่าจะประสบชะตากรรมใดในบาร์ซัคก็ต่างต้องเฝ้ารอวันพิพากษา (Yawm al-Din) หรือที่เรียกอีกอย่างว่า "ชั่วโมงนั้น" (the Hour, As-sa' ah) มาถึง โดยบุคคลผู้ที่มีบาปหนักจะถูกลงโทษอย่างสาสมแต่ในทางกลับกันบุคคลที่ยึดมั่นต่อพระเจ้าและสั่งสมความดีก็จะสามารถฟื้นคืนชีพ (Qiyamah) ได้อีกครั้งหนึ่งเพื่อใช้ชีวิตนิรันดรกับพระเจ้า (Segal, A. F, 2004, p.507)

ด้วยเหตุที่ศาสนาแบบวัฒนธรรมเซมิติคอย่างศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามเข้ามามีอิทธิพลครอบคลุมในดินแดนทวีปยุโรป เอเชียกลาง รวมทั้งแอฟริกาเหนือ ทำให้ความเชื่อรวมทั้งมุมมองเกี่ยวกับความตายของดินแดนแถบดังกล่าวนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่ได้กล่าวมาในตอนต้นโดยได้รับอิทธิพลทางปรัชญาความคิดและความเชื่อมาจากศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามอย่างมาก วัฒนธรรมเกี่ยวกับการรับรู้ความหมายหรือการให้นิยามความตายจึงมีความเกี่ยวโยงอย่างแนบแน่นจนไม่สามารถแยกกันออกได้กับมุมมองของสองศาสนาดังกล่าว จากเดิมที่ดินแดนซึ่งเคยมีมุมมองความเชื่อเกี่ยวกับความตายตามแบบศาสนาพหุเทวนิยม ซึ่งเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและเชื่อในเรื่องการวนย้อนกลับมาถือกำเนิดใหม่แบบไม่รู้จบสิ้นของวิญญาณมนุษย์หลังความตายจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นลักษณะของความเชื่อแบบประวัติศาสตร์เส้นตรงโดยไม่มีการวนย้อนกลับของดวงวิญญาณมนุษย์แบบเดิมอีก หรืออาจกล่าวได้อีกนัยว่าในช่วงที่ยุคสมัยเปลี่ยนผ่าน

มาสู่ในยุคกลางนั้นการรับรู้ความตายตามคติของศาสนาดั้งเดิมแต่ละท้องถิ่นถูกตีความใหม่ทั้งหมดและถูกผูกขาดโดยคติของศาสนาหลักที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในยุคกลางเป็นต้นมา

การที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะนี้อาจพอจะวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาได้ดังนี้ *ประการที่หนึ่ง* ในช่วงท้ายๆของจักรวรรดิโรมันหรือจักรวรรดิไบแซนไทน์ ณ กรุงคอนสแตนติโนเปิลนั้นไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขใดพบว่าข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์บ่งชี้ชัดว่าจักรพรรดิคอนแสตนตินที่ 1 (Constantine I) ได้ปรับเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์และไม่เพียงเท่านั้น จักรพรรดิคอนแสตนตินที่ 1 ยังทรงเปลี่ยนให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำชาติของจักรวรรดิไบแซนไทน์อีกด้วย ในแง่นี้เองเป็นอิทธิพลสำคัญที่ทำให้ดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิไบแซนไทน์หรือโรมันตะวันออกมีการก่อตั้งคติความเชื่อของศาสนาคริสต์ขึ้นโดยทั่วไปและอย่างมีนัยสำคัญ *ประการที่สอง* การที่ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรต่าง ๆ เกิดขึ้นโดยทั่วไปเป็นลำดับทำให้เกิดความคิดในการล่าเมืองขึ้นเป็นดินอาณานิคมของตนทำให้การเผยแผ่และผนวกรวมวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคติความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาระหว่างดินแดนเจ้าอาณานิคมและดินแดนผู้อยู่ภายใต้อำนาจการล่าอาณานิคมสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวาง ทั้งในส่วนของศาสนาคริสต์ในยุคกลางตอนต้นและศาสนาอิสลามในยุคกลางตอนกลาง *ประการที่สาม* ลักษณะของเนื้อหาคำสอนของทั้งศาสนาคริสต์และอิสลามซึ่งมีการกล่าวถึงการมีชีวิตนิรันดร์ในบั้นปลายกับพระเจ้าเมื่อวันพิพากษามาถึงอาจทำให้ผู้ที่ไม่เคยนับถือศาสนาทั้งสองมาก่อนรู้สึกทั้งหวาดกลัวและมีความหวังไปในเวลาเดียวกัน ซึ่งความหวาดกลัวนี้เองจะทำให้สามารถดึงผู้คนให้เข้าร่วมนับถือศาสนาได้เป็นจำนวนมาก ส่วนความหวังที่จะมีชีวิตที่ดีในสัมปรายภพย่อมทำให้ผู้ที่เป็นศาสนิกแล้วเกิดความยึดมั่นและเคร่งครัดต่อหลักการทางศาสนาเป็นอย่างมาก ในแง่นี้ย่อมทำให้จำนวนผู้ที่นับถือเลื่อมใสในทั้งศาสนามีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่มีทีท่าว่าจะลดลงไปเลยในยุคกลาง *ประการที่สี่* การก่อตั้งแนวคิดศาสนจักรที่ทำหน้าที่ควบคู่ไปกับอาณาจักรซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะสำคัญของยุคกลางทำให้ศาสนาคริสต์และอิสลามกลายสภาพเป็นศาสนาหลักที่สำคัญที่สุดและมีจำนวนศาสนิกมากที่สุดในโลกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาถึงพื้นที่และจำนวนศาสนิกผู้ที่นับถือที่มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่องแม้จะสิ้นยุคกลางมาแล้วก็ตาม ในแง่นี้เองอิทธิพลของศาสนาหลักทั้งสองจึงสามารถเผยแผ่ได้อย่างมั่นคงแข็งแกร่งและเป็นระบบระเบียบกว่าวิธีเผยแผ่ศาสนาแบบดั้งเดิมที่เป็นไปโดยวิธีกล่าวเล่าขานปากต่อปากและโดยรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น

วิทยาศาสตร์: ศาสนาในยุคใหม่

เมื่อเกิดการปฏิวัติวิทยาศาสตร์รวมไปถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในช่วงราว ๆ ศตวรรษที่ 16 – 18 ทำให้โลกทั้งใบเข้าสู่นวยุคอย่างเต็มรูปแบบซึ่งความสำคัญของวัฒนธรรมทางศาสนาแม้จะยังคงมีอยู่แต่ได้ลดทอนอิทธิพลลงไปเรื่อย ๆ ในแง่ของสังคมและการเมือง รัฐต่าง ๆ ไม่ได้ถูกปกครองและครอบงำด้วยศาสนจักรเหมือนในอดีตรวมทั้งศาสนจักรเองก็ถูกแยกตัวออกมาจาก

กิจการของอาณาจักรอย่างเด็ดขาด (secularization) ด้วยเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลานี้ ศาสนาหลักในยุคกลางที่เกิดขึ้นมาเป็นช่วงระยะเวลายาวนานร่วมสหัสวรรษจึงมีความแปรผันไปในสองลักษณะ

ลักษณะประการที่หนึ่ง ในช่วงเวลาสิ้นสุดยุคกลางและต่อเนื่องเข้าสู่ยุครู้แจ้ง (enlightenment era) และต่อเนื่องมาจนถึงยุคสมัยใหม่ ศาสนาหลักในยุคกลางอันได้แก่ ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม รวมทั้งศาสนาหลักในเอเชียที่ก่อตั้งมาก่อนอย่างศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ก็ได้ถือกำเนิดและเจริญเติบโตมาค่อนข้างจะเป็นเวลาที่ยาวนานร่วมหลายร้อยปีถึงหลายพันปี การตีความพระคัมภีร์ทางศาสนาต่าง ๆ จึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนจากหลักคำสอนที่แท้จริงไปบ้างไม่มากก็น้อยผ่านกาลเวลาที่ยาวนาน ในแง่นี้ทำให้เกิดการแปรผันในแง่ของหลักคำสอนและความเชื่อซึ่งส่งผลต่อวัฒนธรรมเกี่ยวกับการรับรู้ความหมายของความตายอยู่ไม่มากก็น้อย ในส่วนนี้จะอภิปรายโดยยกตัวอย่างความเชื่อและปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม

ความเชื่อเรื่องการทำญิฮัดในศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเหตุการณ์ก่อวินาศกรรมการจี้เครื่องบินเพื่อบินชนตึกเวิร์ลด์เทรดประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ.2001 ทำให้ทั่วทั้งโลกเริ่มรู้จักการก่อการร้ายโดยอาศัยนามของศาสนาอิสลามกันอย่างแพร่หลาย แต่ในความเป็นจริงแล้วคำว่าญิฮัดนั้นมิได้หมายความถึงสงครามศักดิ์สิทธิ์โดยตรงอย่างที่เข้าใจกันโดยคำว่าญิฮัดน่าจะเป็นไปได้ว่าถูกผูกโยงการก่อสงครามในปัจจุบันด้วยความรุนแรงเพื่อแสดงพลังอำนาจของชาวมุสลิมหัวรุนแรงกับสงครามครูเสดอันเป็นสงคราวระหว่างศาสนาคริสต์และอิสลามในสมัยยุคกลางมากกว่า (Cook, D, 2005) ซึ่งเป็นไปได้ว่าความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ ในคัมภีร์อัลกุรอานจะเกิดจากการที่เนื้อความในพระคัมภีร์ถูกปรับเปลี่ยนหรือบิดเบือนไปไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามดังจะเห็นได้ว่าคัมภีร์อัลกุรอานนี้เป็นคัมภีร์ที่ถูกประมวลรวบรวมจากคำสอนหลายๆแหล่งของศาสดามูฮัมหมัดโดยการรวบรวมคำสอนเป็นคัมภีร์อัลกุรอานในฉบับปัจจุบันนี้เกิดขึ้นหลังจากที่นบีมูฮัมหมัดได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว โดยคัมภีร์อัลกุรอานถูกรวบรวมในราวปีค.ศ. 644-656 สมัยอัธมัน (Reign of Uthman) ผู้ซึ่งเป็นคาลิฟะห์ลำดับที่ 3 หรือผู้รับการตกทอดหน้าที่เผยแผ่ศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการ โดยการรวบรวมนั้นจะเป็นการยึดเอาสำนวนในพระคัมภีร์ปัจจุบันเป็นหลักและทำลายหรือยกเลิกสำนวนในพระคัมภีร์ฉบับอื่น ๆ จนหมดสิ้น โดยคำว่าญิฮัดนั้นมีรากทางความหมายว่าเป็น “ความมานะบากบั่นอย่างแรงกล้า” ซึ่งไม่มีนัยส่วนใดที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศหรือสละชีวิตด้วยความตายโดยตรง แต่ด้วยเหตุที่คำว่าญิฮัดเป็นคำซึ่งมีนัยทางความหมายว่าเป็นการอุทิศชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งกิจการของพระเจ้า ญิฮัดจึงถูกนำไปผูกโยงการตีความในคัมภีร์อัลกุรอานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงดังที่พบว่าในหลักกฎหมายของศาสนาอิสลาม (Islamic Legal Doctrine) จะมีส่วนหนึ่งที่ระบุว่าเป็นหนังสือแห่งญิฮัด (Book of Jihad) ซึ่งมีเนื้อหาที่ว่าด้วยการปกครองและกฎแห่งสงคราม (Bonner, M, 2006)

แต่ถึงแม้ว่าในคัมภีร์อัลกุรอานจะมีบทบัญญัติคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้เพื่อศาสนารวมทั้งอาจตีความได้ในแง่ของการใช้ความรุนแรงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงถ้อยคำในคัมภีร์อัลกุรอานให้เชื่อมโยงการสละชีพหรือการฆ่าตัวตายโดยมีฐานะเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ทางสงครามต่อผู้ที่อยู่นอกศาสนาแต่อย่างใด

ในกรณีของพิธีกรรมสตีในศาสนาฮินดูของประเทศอินเดียเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของหลักคำสอนทางศาสนาที่มีแนวโน้มว่าน่าจะบิดเบือนหรือคลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนที่แท้จริง พิธีสตีเป็นวัฒนธรรมประเพณีอินเดียที่ติดตาเป็นภาพจำที่สำคัญมากที่สุดเรื่องหนึ่งซึ่งก็คือการที่หญิงหม้ายที่สามีเพิ่งเสียชีวิตทำพิธีพลีชีพตนเองผ่านการถูกเผาไหม้บนกองเพลิงที่กระทำกันโดยทั่วไปในประเทศอินเดียแต่มักจะพบมากที่สุดในแคว้นราชบุตร คำว่า “สตี” นั้นมีความครอบคลุมหมายถึงเทพีที่ปรากฏสัญลักษณ์ตนอยู่บนกองเพลิงอันเป็นเทพีแห่งสตรีที่ทำสตีทั้งหมด หรือในความหมายที่สตรีผู้ที่เป็นหญิงหม้ายและผ่านการทำพิธีดังกล่าวแล้วเปลี่ยนสภาพกลายเป็นเทพีก็ได้ แต่แท้ที่จริงแล้วเทพีสตีหรือพระแม่สตีหรือสตีมาตา (satimata) ไม่ได้ทำพิธีสตีอย่างที่ถูกเข้าใจกันและปรากฏรูปเคารพที่ประทับบนกองไฟดังเช่นในปัจจุบัน เพราะตามตำนานความเชื่อปรัมปราเกี่ยวกับพระนางในแง่นี้ถูกต้องตรงกับงานวิจัยในยุคหลังที่พบว่าตามตำราพราหมณ์โบราณไม่ได้กล่าวถึงคำสอนที่ให้หญิงหม้ายทำการอัตวินิบาตกรรมโดยกองเพลิงทั้งยังถือเป็นสิ่งต้องห้ามมิใช่วิถีชีวิตของชาวฮินดูในบุพกาลแต่อย่างใด (Hawley J.S, 1994)

นอกจากนี้ตัวอย่างที่สำคัญที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่งของความผันแปรของคำสอนตามหลักศาสนาคือความคิดในการบรรลุนิพพานของพระภิกษุในนิกายชิงงน (**真言宗**) นิกายชิงงนเป็นนิกายที่อยู่ในเครือข่ายของนิกายมันตรญาณซึ่งเติบโตและหลงเหลืออยู่ในประเทศญี่ปุ่น นิกายชิงงนมีความเชื่อว่าหากภิกษุปฏิบัติฌาณอย่างเข้มงวดเคร่งครัดจะสามารถนำพาตนเองเข้าสู่ความตายได้และร่างกายหลังจากที่ตายแล้วก็สามารถรักษาไว้ไม่ให้เน่าเปื่อยย่อยสลายและเรียกซากเหล่านั้นว่า “โซคุชินบุทสึ” (**即身仏**) หรือที่สามารถแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “ร่างกายที่เข้าสู่พุทธะ” โดยเชื่อว่าเป็นพิธีกรรมในการนำพาให้ภิกษุที่สามารถกระทำเช่นนี้ได้กลายเป็นเป็นพระพุทธเจ้าที่มีชีวิต (living Buddha) พิธีกรรมนี้เป็นการนำพาชีวิตของตนเข้าสู่ความตายอย่างช้า ๆ และต้องอิงกับการรับประทานอาหารประเภทธัญพืชอย่างเคร่งครัดจึงเรียกว่า Mokujiki (**木喰**) เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนภัตตาหารที่ฉันให้เหลือเพียงน้ำ ถั่ว และเมล็ดพันธ์พืชบางชนิดเท่านั้นเพื่อเป็นการรีดเอาไขมันให้ออกจากร่างกายไปให้มากที่สุดในหนึ่งพันวันแรก หลังจากนั้นในหนึ่งพันวันถัดมาภัตตาหารจะถูกเปลี่ยนแปลงไปและสามารถฉันได้เพียงรากและเปลือกสน พร้อมกันนั้นยังต้องดื่มชาที่ชื่อว่าชาอุรุชิ (**漆樹**) ซึ่งสกัดจากน้ำยางต้นไม้ชนิดหนึ่ง (Chinese lacquer tree: *Toxicodendron vernicifluum*) ซึ่งโดยปกติแล้วใช้สำหรับการลงเงาให้กับเครื่องภาชนะเพื่อป้องกันหนอนและปรสิตต่าง ๆ การดื่มชาอุรุชินี้มีเพื่อวัตถุประสงค์ให้เกิดอาการคลื่นไส้อาเจียนเพื่อลดความชื้นและน้ำ

ออกจากร่างกายและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้สารในชาซึมซับเข้าสู่ร่างกายโดยมุ่งหวังว่าเมื่อสิ้นชีวิตไปร่างกายจะได้รับการปกป้องและไม่เกิดการเน่าเปื่อยย่อยสลาย เมื่อครบหนึ่งสองพันวันแล้วก็ทำการขุดหลุมดังกล่าวเพื่อดูว่าภิกษุที่อยู่ภายในหลุมได้กลายสภาพเป็นซากที่ไม่เน่าเปื่อยหรือไม่ (successfully mummified) หากพบว่าซากศพไม่เน่าเปื่อยซากดังกล่าวก็จะถูกขุดขึ้นมาเพื่อประดิษฐานภายในวัดโดยถูกยกย่องให้มีสถานะเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า พิธีกรรมดังกล่าวเชื่อว่าเป็นส่วนผสมระหว่างความเชื่อทางฮินดูและเต๋าโดยไม่ใช่พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด (Hori, I, 1962) ตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นทำให้เห็นถึงคุณลักษณะที่สำคัญประการแรกที่ศาสนาหลักเกิดความเปลี่ยนแปลงในแง่ที่ว่าหลักคำสอนมีการคลาดเคลื่อนไปจากแก่นในทางศาสนาซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุเนื่องมาจากระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานและระบบการบันทึกในอดีตที่ยังทำได้ไม่ดีนักอีกทั้งบางกรณีเป็นการคลาดเคลื่อนไปด้วยเหตุผลเรื่องอำนาจรัฐและการเมืองด้วย

แต่นอกเหนือจากคุณลักษณะสำคัญประการแรก ในยุคสมัยหลังจากที่มีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และปฏิวัติอุตสาหกรรม ศาสนาหลักยังเกิดความเปลี่ยนแปลงไปใน*ลักษณะประการที่สอง* กล่าวคือ การตีความและหลักเกณฑ์ข้อปฏิบัติพระคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาหลักในยุคกลางลดความเคร่งครัดลงไปเป็นลำดับ การตีความในเรื่องต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมของมนุษย์จึงมิได้ถูกผูกขาดหรืออยู่ในมือของศาสนาหรือศาสนจักรแต่เพียงผู้เดียว อำนาจในทางปฏิบัติของศาสนจักรลดน้อยถอยลงไปโดยจำกัดตัวเองอยู่แค่ในเรื่องของศาสนกิจเป็นหลัก อำนาจในการก้าวก่ายหรือมีอิทธิพลต่อเรื่องในทางสังคมด้านอื่น ๆ ค่อย ๆ ถูกถ่ายโอนไปอยู่กับฝ่ายอาณาจักรทีละเล็กละน้อยจนศาสนจักรเหลืออำนาจในกิจการงานของรัฐน้อยลงจนอาจเรียกได้ว่าไม่มีเลย ความเชื่อมั่นศรัทธาของมนุษย์ถูกถ่ายโอนไปที่วิทยาศาสตร์มากขึ้นเป็นลำดับ ดังที่ฟรีดิช นิตเช่ (Friedrich Wilhelm Nietzsche) นักปรัชญาชาวเยอรมันได้พูดถึงสภาวะในยุคศตวรรษที่ 19 ในยุโรปซึ่งเป็นยุคสมัยภายหลังการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรมว่าโลกมีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ขนานใหญ่อย่างก้าวกระโดด นักคิดคนสำคัญในยุคสมัยเดียวกันอย่างคาร์ล มาร์กส์ (Karl Marx) ปฏิเสธศาสนาในแง่ที่เป็นเครื่องมือกดทับชนชั้นแรงงาน ในขณะที่ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ก็ปฏิเสธอำนาจของพระเจ้าในการสร้างสรรค์โลกด้วยคำอธิบายเรื่องการคัดเลือกตามธรรมชาติ ไม่เพียงแต่นักคิดนักปรัชญาเท่านั้น ผู้คนในสังคมต่างก็ห่างเหินกับศาสนาและพระเจ้ามากขึ้นเรื่อย ๆ ศาสนาแทบไม่มีบทบาทอะไรต่อการใช้ชีวิตของผู้คนในสังคมซึ่งแตกต่างจากในยุคกลางที่ศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก จากสมัยกลางที่ผู้คนมักจะสวดมนต์อ้อนวอนต่อพระเจ้าอย่างไม่ว่างเว้น แต่ในยุคสมัยใหม่ลมหายใจเข้าออกของผู้คนส่วนใหญ่คิดถึงแต่การทำงานเพื่อการเติบโตในหน้าที่และรายได้ภายใต้ระบอบทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยม โบสถ์วิหารศาสนสถานต่าง ๆ ที่แม้จะตกทอดหลงเหลือมาอยู่จวบจนกระทั่งในสมัยใหม่นี้แต่

เปลี่ยนแปลงความหมายในตัวเองลงจากที่เดิมทีเคยเป็นตัวแทนอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าและศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมกลับกลายเป็นสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุที่เป็นผลงานทางสถาปัตยกรรมของคนในยุคสมัยหนึ่ง งานปูนปั้นหรือแกะสลักเทพยดาในศาสนสถานต่าง ๆ ที่เดิมทีเป็นตัวแทนของนักบุญหรือเทวดาในศาสนาซึ่งสถิตตนอยู่ในโบสถ์วิหารก็กลับกลายเป็นเพียงงานศิลปะที่ตกทอดมาจากยุคโบราณ พระเจ้าในความเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและสามารถดลบันดาลเรื่องราวต่าง ๆ ในโลกได้ก็กลายสภาพเป็นเรื่องเล่าตำนานที่กล่าวขานสืบต่อกันมาพียงเท่านั้น (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2560) ในแง่นี้เองจึงส่งผลต่อมุมมองและการให้นิยามความหมายของความตายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือหากจะมีอิทธิพลของศาสนาหลงเหลืออยู่แต่ก็ไม่ได้ผูกโยงร้อยรัดอย่างเหนียวแน่นเป็นการผูกขาดดังเช่นในการรับรู้ความหมายของความตายได้ถูกแปรเปลี่ยนไปจากหลักคำสอนของศาสนาตามกาลเวลาที่เปลี่ยนผันไป ศาสตร์ที่ศึกษากฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างเป็นระบบอย่างวิทยาศาสตร์เป็นต้นเค้าของความก้าวหน้าเกือบจะทุกประการของมนุษยชาติให้ดำเนินมาถึงในยุคสมัยใหม่ได้มีฐานคิดที่สั่นคลอนหลักความเชื่อทางศาสนาเป็นลำดับ จนทำให้เกิดแนวคิดที่เชื่อถือวิทยาศาสตร์ว่าจะสามารถเป็นคำตอบให้กับทุกสิ่ง มีเรื่องราวหลายประการที่วิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์และให้คำตอบได้แต่ศาสนากลับไม่อาจทำเช่นนั้นได้ ค่านิยมเชิงโลกียะ (secularism) เกิดขึ้นควบคู่กับอุดมการณ์เสรีนิยม (liberalism) และมนุษยนิยมมากขึ้นจนแทบก่อตัวกลายเป็นศาสนาใหม่ที่เชื่อว่ามนุษย์เองคือผู้ควบคุมชะตากรรมของตนหรือแม้กระทั่งควบคุมธรรมชาติ (อภิญญา เฟื่องฟุสกุล, 2551) ด้วยเหตุที่คำนิยามความตายถูกเชื่อมโยงกับการเมืองโดยอ้างอิงกับวิทยาศาสตร์เชื่อมโยงกับอุดมการณ์เศรษฐกิจ-การเมืองแบบ ทุนนิยม/เสรีนิยมเช่นที่กล่าวไป ในแง่นี้เองคนจำนวนมากจึงเห็นว่าวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่ตนเองยึดมั่นจนไม่ต่างอะไรกับการเป็นศาสนาประเภทหนึ่ง ที่เข้ามามีอิทธิพลครอบงำสังคมมนุษย์และก่อให้เกิดวัฒนธรรมอีกชนิดหนึ่งซึ่งยึดถือวิทยาศาสตร์ซึ่งให้คำตอบของธรรมชาติเป็นสรณะสูงสุดและลดความศรัทธาต่อความเชื่อทางศาสนาที่ค่อนข้างมีความลี้ลับและเหนือธรรมชาติ วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับการรับรู้ความหมายของความตายจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงไป ความเคร่งครัดเกี่ยวกับการตีความการรับรู้ความหมายของความตายในทางวัฒนธรรมซึ่งเดิมทีมีศาสนาเป็นศูนย์กลางต้องมีอันสั่นคลอนและเปลี่ยนแปลงไป ผู้คนจำนวนมากเริ่มไม่มีความเชื่อทางจิตวิญญาณเช่นเดิมโดยสังเกตจากการที่ตัวเลขทางสถิติพบว่าคนจำนวนมากเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาหนึ่งกลายเป็นไม่นับถือศาสนาใด ๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในส่วนของผู้คนที่ยังนับถือศาสนาอยู่ส่วนหนึ่งก็ไม่ได้ให้ความยึดมั่นเชื่อถือว่าหลักคำสอนเป็นสิ่งที่ถูกต้องจริงแท้และต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไปเสียทั้งหมด มุมมองของวัฒนธรรมและสังคมที่มีต่อการรับรู้ความหมายของความตายจึงมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่วัฒนธรรมทางศาสนาส่วนใหญ่ได้ให้หลักคำสอนหลักปฏิบัติไปในทางปรัชญาแบบทวินิยม (dualism) ระหว่างจิตหรือวิญญาณกับร่างกาย โดยเปลี่ยนไปเป็นการเลือกที่จะใช้ทรรศนะทาง

ปรัชญาแบบเอกนิยม (monism) ซึ่งเห็นว่าชีวิตของมนุษย์นั้นก็เป็นเพียงวัตถุสสารอย่างหนึ่งที่มีอันต้องสิ้นสภาพสิ้นอายุขัยตามกาลเวลา การที่มนุษย์สามารถมีความคิดได้ สามารถแสดงเจตนาต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ก็เป็นเพียงการทำงานของสมองซึ่งก็คือวัตถุสสารในรูปก้อนเนื้อแบบหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เองมุมมองที่วัฒนธรรมและสังคมมีต่อความตายจึงตกเป็นหน้าที่หลักของวิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์การแพทย์ไปในที่สุด

บทสรุป: ความตายกับความเชื่อ

จากการศึกษาถึงการรับรู้ความหมายของความตายในช่วงเวลาต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันข้างต้น ทำให้สามารถสรุปข้อสังเกตที่สำคัญได้ห้าประการดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง *ความตายกับความเชื่อเป็นสิ่งที่ถูกยึดโยงไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่นเสมอมา* เนื่องด้วยสาเหตุที่ความตายเป็นเสมือนดินแดนเร้นลับที่มนุษย์ซึ่งขณะยังมีชีวิตไม่สามารถล่วงรู้และทำความเข้าใจได้ ความตายสำหรับมนุษย์จึงไม่เคยถูกไขปริศนาให้เกิดความกระจ่างได้เลยตลอดช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตกาลจวบจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เองการรับรู้ความหมายของความตายจึงจำกัดอยู่เพียงในจินตนาการหรือความเชื่อมากกว่าการสืบเสาะความจริงให้เห็นในเชิงประจักษ์ ความตายกับความเชื่อจึงมีความยึดโยงเกี่ยวกันกันอย่างแนบแน่นไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ประการที่สอง *ความตายเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง* เนื่องด้วยหากพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วการที่สังคมมนุษย์พยายามให้ความหมายกับความตายในรูปแบบต่างๆนั้นกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วจึงเป็นการที่มนุษย์กับความตายได้ดำรงอยู่ร่วมกันตลอดมา ความเชื่อต่างๆที่ถูกสร้างขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของความตายแท้ที่จริงแล้วจึงไม่ใช่เรื่องที่ถูกสถาปนาให้มีขึ้นเพื่อคนตายแต่แท้ที่จริงกลับเป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้นไว้สำหรับบอกเล่าต่อคนที่ยัง “เป็น” หรือคนที่ยังมีชีวิตอยู่เบื้องหลัง เรื่องราวของการรับรู้ความหมายของความตายรวมทั้งสภาวะหลังความตายจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ถูกกล่าวถึงในสังคมมนุษย์ ในแง่นี้เองความตายจึงมิได้มีเพียงฐานะเป็น “ปรากฏการณ์ทางกายภาพ” ของร่างกายมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีฐานะที่สำคัญในการเป็นเวทีทางวัฒนธรรมหรือเป็น “ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในกิจกรรมหลายๆชนิดตลอดช่วงเวลาชีวิตของมนุษย์

ประการที่สาม *ความเชื่อของมนุษย์ที่เป็นปัจจัยให้มีผลต่อการประกอบสร้างความหมายของความตายนั้นจะอยู่ในรูปแบบของศาสนาเป็นหลัก* กล่าวคือ ด้วยเหตุที่ความตายเป็นเรื่องที่มนุษย์ไม่สามารถให้ความกระจ่างชัดได้ด้วยความรู้ความเข้าใจแขนงใด ๆ ความตายจึงเป็นพื้นที่ของความเชื่อความศรัทธาและความเชื่อความศรัทธาก็ผนวกรวมอยู่กับศาสนาอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้จนกระทั่งเวลาที่เกิดการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ทำให้วงการวิทยาศาสตร์เจริญเติบโต

มากขึ้นและกว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งในปัจจุบัน ยุคแห่งการครองโลกของศาสนาหลักก็ลดความสำคัญลงไป การตีความหลักคำสอนของศาสนาเกี่ยวกับความตายลดความสำคัญลงไปเป็นอย่างมาก เนื่องจากสังคมมนุษย์ในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่เปลี่ยนมายึดถือหลักการสำคัญในทางวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ในแง่นี้เองความเชื่อเรื่องจิตหรือวิญญาณของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันกับร่างกายซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่มีอยู่ในคำสอนทางศาสนานั้น ในแง่มุมของวิทยาศาสตร์จึงถูกทอนให้เป็นปรากฏการณ์ของการทำงานทางสมองเท่านั้น การที่สังคมโลกยุคใหม่ให้ความสำคัญน้อยลงต่อความเชื่อทางศาสนาหลักที่เคยมีอิทธิพลอย่างสูงมาก่อนและรับเอาความหมายของความตายที่ประกอบสร้างขึ้นโดยแนวคิดวิทยาศาสตร์ก็ไม่ต่างอะไรกับคนเหล่านั้นกำลังปล่อยมือจากความเชื่อชุดเดิมชุดหนึ่งพร้อมทั้งไปยึดเกาะอยู่กับ “ความเชื่อ” ในอีกรูปแบบหนึ่งแทนที่ เนื่องจาก ณ ปัจจุบันก็ยังไม่มีข้อพิสูจน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายที่มีต่อกันภายหลังความตาย ในแง่นี้เองวิทยาศาสตร์ก็ปรากฏตัวต่อความรับรู้ของมนุษย์ไม่ต่างจาก “ศาสนา” ในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีคำอธิบายความหมายของชีวิตและความตายในรูปแบบที่ต่างออกไปจากศาสนาหลักที่มีอยู่เดิม

ประการสุดท้าย *การรับรู้ความหมายความตายของมนุษย์สมัยนั้นเป็นผลผลิตจากการช่วงชิงอำนาจในการให้คำนิยาม* ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ในสังคมใดจะมีการรับรู้ความหมายของความตายของมนุษย์เป็นอย่างไรนั้นขึ้นกับว่าถ้อยแถลง (statement) ชุดใดจะมีความสำคัญและสามารถช่วงชิงพื้นที่ในการให้คำนิยามได้มากกว่ากัน หรืออาจกล่าวได้ว่าการรับรู้ความหมายของความตายในสังคมเกิดขึ้นบนเวทีที่มีการปะทะประสานกันของวาทกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ตกผลึกจนเป็นความเชื่อกระแสหลักในสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมหมายความว่าในยุคสมัยปัจจุบันอันเป็นยุคที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างมากมายมหาศาลรวมทั้งมีการติดต่อสื่อสารกันได้อย่างที่เรียกได้ว่าแทบจะไร้พรมแดนยิ่งจะทำให้เวทีแห่งการปะทะประสานกันของวาทกรรมเกี่ยวกับความตายเป็นพื้นที่ที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าในอดีตกาลอย่างมีนัยสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2557). *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

ปรานี ฬาพานิข. (2549). อิสลาม: ความตายไม่ใช่จุดจบของชีวิต. ใน โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, *ความตายกับการตายมุมมองจากศาสนากับวิทยาศาสตร์,* 179 – 194. กรุงเทพฯ: ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์มูลนิธิพันดารา.

วรยุทธ ศรีวรกุล. (2549). *ชีวิต ความตาย และการตาย*: มุมมองของชาวคริสต์. ใน โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, *ความตายกับการตายมุมมองจากศาสนากับวิทยาศาสตร์,* 195 – 204. กรุงเทพฯ:ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์มูลนิธิพันดารา, 180 - 181.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ (2560). *ปรัชญาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิญญา เฟื่องฟุสกุล (2551). *มานุษยวิทยาศาสนา แนวคิดพื้นฐานและข้อถกเถียงทางทฤษฎี*, เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

Bonner, M. (2006). *Jihad in Islamic History Doctrines and Practice*. New Jersey: Princeton University Press.

Cook, D. (2005). *Understanding Jihad*. California: University of California Press.

Hawley J. S. (1994). *Sati, the Blessing and the Curse: The Burning of Wives in India*. New York: Oxford University Press.

Hori, I. (1962). Self-Mummified Buddhas in Japan. An Aspect of the Sugen-D**ô** (Mountain Ascetism). *History of Religions*, *1*(2), 222 – 242.

Perrett, R. W. (1987). *Death and Mortality Studies in Philosophy and Religion 10.* Dunedin: Springer-Science+Business Media.

----------. (1987). *Death and Mortality Studies in Philosophy and Religion 10.* Dunedin: Springer-Science+Business Media, 35.

Segal, A. F. (2004). *Life after Death A History of the Afterlife in the Religions of the West.* epub version: Doubleday Segal, A. F. (2004). Life after Death A History of the Afterlife in the Religions of the West. epub version: Doubleday, 40-41.

----------. (2004). *Life after Death A History of the Afterlife in the Religions of the West*. epub version: Doubleday, 172.

----------. (2004). *Life after Death A History of the Afterlife in the Religions of the West.* epub version: Doubleday, 506,512.

----------. (2004). *Life after Death A History of the Afterlife in the Religions of the West.* epub version: Doubleday, 517-519.